

*Имаралиева Ж.Р., Колдошев М.К.***КАН МАНАС МЕНЕН АЛМАМБЕТ БААТЫРДЫН
ЖОЛУГУШУУ ОКУЯСЫНДАГЫ НАРКТУУ
ЖӨРӨЛГӨЛӨР БАЯНЫ***Имаралиева Ж.Р., Колдошев М.К.***ВСТРЕЧА ХАН МАНАСА С АЛМАМБЕТ-БАТЫРОМ
И ПРОЯВЛЕННЫЕ В НЕЙ НАРОДНЫЕ
ТРАДИЦИИ И ОБЫЧАИ***J.R. Imaraliev, M.K. Koldoshev***FOLK TRADITIONS AND CUSTOMS MANIFESTED
DURING THE MEETING OF KHAN MANAS
AND ALMAMBET-BATYR**

УДК: 39:398.21:371.036

Сунушталган илимий макалада кан Манас менен Алмамбет баатырдын жолугушуу окуясынын баяны мүнөздөлөт. Бул тарыхый жолугушуу учурунда Алмамбетти татыктуу тосуп алуунун камын көрүп, Манас жана анын чоролору тарабынан кыргыз элинин белгилүү салттуу жөрөлгөлөрү өз каадасы менен аткарылган көрүнүштөр сүрөттөлөт. Изилдөөнүн предмети – кан Манас менен Алмамбет баатырдын жолугушуу окуясын мүнөздөө. Бул илимий макалада, оболу, кан Манас менен Алмамбеттин жолугушуусуна чейинки Алмамбетти абдан капаланткан, аны кыжаалатка салган, санааркаланткан окуялар баяндалат. Казактардын кан Көкчөнүн айланасындагы эң жакын кишилердин жандалбас урушуп, Алмамбетти каралоону жана күнөөлөнү көздөшкөн ушак-айыңдары жана алардын көздөгөн башкы максаты - Көкчө менен Алмамбеттин ортосунда чоң чыр-чатак чыгаруу, Алмамбетти душман катары көрсөтүү. Көкчөнү спирт ичимдигине тойгузуу аркылуу алар бул көксөгөн арам ойлорун ишке ашырууга жетишишет. Алмамбет досу Көкчөгө абдан таарынат. Анткени, ал албууттанган ушак-айыңдарга ишенип, Алмамбет менен Акеркечтин (Көкчөнүн байбичеси) негиздүү жүйөлөрүн уккусу келбей, аларга кайра каарданып атырылат. Ошондой эле, Алмамбеттин казак элине жасаган ат көтөргүс жакшылыгын, эмгегин баалабаганына терең өкүнөт, анткени, Алмамбеттин тушунда казак элинин жашоо деңгээли өнүгүп-өркүндөгөн болчу. Алмамбеттин айланасындагы ушактардын барган сайын күчөй бергенинен улам, анын бул абалга чыдамы биротоло түгөнүп, ал бул жайдан кетүү чечимине келет. Ал Меккеге зыярат кылууга, ажылыкка, алыскы сапарга аттанат. Көп күнө созулган ары оор, татаал жолдо, анын бактысына, кан Манас менен жолугушуу окуясы орун алат. Бул, Манастын буга дейре көргөн түшүнүн реалдуулукка айлануусу болуучу. Булардын баары Алмамбетти терең таасирлентип, Алмамбет өмүрүнүн акырына дейре кан Манастын акыреттик досу жана

эң жакын санаалаш чоросу болуп калуу чечимин кабыл алат жана бул, өзгөчө, “Чоң казатта” көзгө даана урунат.

Негизги сөздөр: кан Манас, Алмамбет баатыр, түш көрүү, адеп-ахлак, салт, бата, куттуктоо, сыноо.

На данной исторической встрече Хан Манасом были соблюдены определенные традиции и обычаи, чтобы достойно встретить Алмамбета. Предмет исследования – характеристика события встречи Хан Манаса и Алмамбет-батыра, китаец по происхождению. В данной научной статье описываются нежелательные для Алмамбета события, происходившие до состоявшейся встречи Хан Манаса и Алмамбет-батыра. События происходили в следующей последовательности: Искусственные, то есть придуманные сплетни и охаивания против богатыря и раздутье среди ближайшего окружения Хана Кокчо для того, чтобы поссорить Алмамбета и Хана Кокчо с целью дальнейшего обострения данного конфликта и придания ему необратимого характера. Воинствующим организаторам сплетен это удавалось сполна, поскольку они изрядно наполнили Кокчо крепким напитком. Глубокая обида Алмамбета на друга Кокчо, так как тот доверился разъярённым сплетникам и не воспринял доводы Алмамбета и Акеркече (жена Хана Кокчо), и принял в штыки их объяснения, а также не оценил заслуги Алмамбета перед казахами, у которых жизненный уровень поднялся и расцвел при Алмамбет-батыре. Из-за все более усиливающего оборота сплетен и охаиваний вокруг богатыря окончательно рухнули терпение и благодушие Алмамбета, который принял решение покинуть те места. Он отправился в дальнюю дорогу с целью паломничества, посещения Мекки и совершения хаджа. Однако в многодневной и трудной дороге, к счастью для него, состоялась его встреча с Хан Манасом. Этой встрече предшествовал вещий сон Манаса, что и превратился в реальность. Все это в совокупности глубоко тронуло Алмамбета, который решил остаться, и до конца своей жизни быть верным другом и самым близким соратником Манаса,

что особенно подтвердилось во время “большого похода”.

Ключевые слова: Хан Манас, Алмамбет-батыр, сновидение, этика, традиция, благословление, поздравление, испытание.

The proposed research article describes the events associated with the meeting of Han Manas and Almambet-Batyr. At this historic meeting, Han Manas respected certain traditions and customs in order to adequately meet Almambet. The subject of the study is a description of the event of meeting of Khan Manas and Almambet-batyr (batyr -(epical) hero), a Chinese by birth. This research paper describes undesirable events for Almambet that took place before the meeting of Han Manas and Almambet-Batyr. Events took place in the following sequence. Artificial, that is, invented gossip and speaking ill of the hero and inflated among the closest associates of Khan Kokcho aimed at breaking out a quarrel between Almanbet and Khan Kokcho, further aggravating this conflict and giving it an irreversible character. The militant organizers of the gossip managed to do it in full, since they pretty much got Kokcho a strong drink. Almanbet's deep resentment against Kokcho's friend, since he trusted the angry gossipers and did not accept the arguments of Almanbet and Akerkeche (Khan Kokcho's wife), and accepted their explanations with hostility, and also did not appreciate Almanbet's great services, rendered to Kazakhs, whose living standard rose and flourished during the friendship of Almambet batyr and Kokch. Due to the increasingly intensifying turnover of gossip and groans around the hero, the patience and complacency of Almambet finally collapsed, and he decided to leave those places. He went on a long journey with the goal of pilgrimage, visiting Mecca and performing the hajj. However, in a many-day and difficult road, fortunately for him, he encountered Khan Manas. This meeting was preceded by the prophetic dream of Manas, which turned into reality. All of this together deeply touched Almanbet, who decided to stay and be the faithful friend and closest ally of Manas until the end of his life, that was especially confirmed during the “big campaign”.

Key words: Han Manas, Almambet-Batyr, dream, ethics, tradition, blessing, congratulation, test.

Кан Манас чоролору менен Ашмаранын оюна, Ак-Эрмендин боюна аңчылыкка чыгышкан учурда дүрбү менен адырларды сыдыра карай баштайт. Алыстан албурулуу адамдын карааны көрүнөт. Аны дааналап билгиси келип, кызыгуу менен кароосун улантат. Анын курчанган белдемчиси, соот, кыягы кандайдыр өзгөчөлүү болгондуктан, ал кишинин Орто Азия журтуна эместигин аңдап-туят.

Сөздүктө: Белдемчи – 2. Баатырлардын жоо кийиминин түрү – белден ылдый тартылуучу аялдардын кийими түрүндө жасалып, негизинен ок, кылыч ж.б. куралдардан калканч катары сактоо милдетин аткарат [6, 60-б.]

Кыяк – 1. Согуштук жоо кийимдердин бир түрү – калың, катуу териден, калың булгаарыдан жасалган

төшкө тартылуучу (өзүнчө жип боолору менен таңылып бекитилиши, же кийген кийимге жабыштырыла тигилип коюлушу да мүмкүн) атайын калканч. Кээде мындай калканч металл пластинка түрүндө жасалышы да ыктымал [6, 156-б.]

Соот, зоот – Чарайна, соот, кыягы. – Ок, найза, кылыч ж.б. согуш куралдарынан сактануу үчүн болот чынжырлардан (шакекчелер бири-бирине чиркелишкен) чолок жең, жеңсиз (чабышуу, атышуу үчүн ыңгайлуу) [6, 189-б.]

Баш кийиминде жыгалуу бөрк барлыгына, сынсымбатына караганда, падыша да болгон болуу керек деген ойго кетет жана анын курагын – жыйырма сегиз жашты чамалайт.

Жыйырма сегиз жашы бар [1, 1067-б.]

Дал ушул замат Манастын көргөн түшү анын эсине кылт дей түшөт. Түшүндө ал абдан айбаттуу жолборс, алгыр куштан туйгун көрүп, мыкты кылыч таап алган болчу.

“Ошол түшүмдө таап алган кылычым баатыр Алмамбеттин өзү турбайбы...”, - деп, чоролоруна **сүйүнчүлөөсү** баяндалат:

“Жоого сүрдүү жолборстор
Жолдошту кудай бериптир,
Сүйүнчү – деди, жолдоштор.
Айтканымды туюнчу,
Арстан эрлер сүйүнчү!
Сөз айтамын туюнчу,
Төрөлөрүм сүйүнчү,
Алмамбет келет, мен көрдүм [1, 1067-б.]

Алмамбетти тосуп чыгууга камданыңар, - деп айтып, анын кандайдыр бир билбестиктен улам чо-гоолдук, өжөрлүк, анча-мынча адаттан тыш осол, жо-сун-жорук иш кылса, аны өөн көрбөй, кектебей, ага өчөшпөй, көтөрө билгиле да, Алмамбетти кетирбес-тин аргасын кылгыла дейт.

Алмамбет бөксө, адырлап жүргөндө силер ага көрүнбөй колот менен жүргүлө да, силерге жакындаганда “Азирет!” - деп, акырып, айгай салып бакырып, каракчы болуп чыгыңар, капилет аттан жыгыңар, башкача айтканда аны сыноого: - Алмамбеттин акылын, кандай кармаңарын, жооп берээрин, бирок сырыңарды алдырбагыла деген көрсөтмө берет.

Көкчө кан баштаган казактар аны мазактап, азапка салып, кууган болду. Эми биз да өзүбүздүн адепсиз сөзүбүз, жосунсуз жоругубуз менен ага шек бербейли, кыргыздар да оңбогур эл турбайбы дегендей уятка калбайлы... Эгер ушундай жоругуңар байкалса, бири-ңерди койбой каныңарды төгөм; казак-кыргыз “алаш” эли деп аталат; казактар кытайдан келген бир эрдин баркына жетпеди, анын бизден көңүлү сууса, анда эле

бүт түрк уулунун намысына көлөкө түшкөнү; андан көрө өзүбүз чапкан кылычка, өзүбүздүн башыбыздын кыйылганы артык, - деп жүйөлөйт.

Алмамбетти сыноого беленделген беш баатыр анын көзүнө чалдыкпоонун аргасын кылышып ойго салышып, кабактан кокус чыга калышып, мылтык атышып, добулду катуу кагышып, “Азирет!” - деп акырып, “аламандап ат коюп, ат койсо да бат коюп”, “желегин шамал жапырып, жакын жерден жабылып”, качырып чыгышканда, Алмаң бир селт этпей, эч кебелбей, камырабай, аларды карап койбогону сүрөттөлөт.

Бул учурда Алмамбеттин кандайдыр чочуркап-коркпогон баатырдык мүнөзүнө, анын эр жүрөктүүлүгүнө, кайраттуулугуна таң калышат.

Кан Манас бешөөнө дагы бир тапшырма берген болчу, башкача айтканда, Алмамбет канчалык мыкты, арстан сындуу эр болсо да мага атынан түшүп, жөө саламын жолдосун; андан соң, калган жөнүн өзүм билемин дейт. Мындайча айтканда, Алмамбет кекирейген, текебер жанбы, же жапакечпи, ошону билгиси келүүдө.

Беш баатырдын баары Алмамбеттин айбатынан, каарынан сүрдүгүп, кан Манастын астына бараарда **биздин жөрөлгө, ырасым боюнча аттан түшүп салам берүү керектигин**, Алмамбетке кантип айтууну билишпей буйдалып калышат. Ошондо айтуунун ыгын Ажыбай табат. Ал чечкиндүүлүгүн көрсөтүп, күлүгүн Алмамбет менен жанаша бастырып, “Сиздин улуктугуңузду урматтайбыз. Биздин элде “Улук болсоң, кичик бол” деген нуска айтылат. Сизден өтүнөөрүбүз, бул жолу биз үчүн кичик, жупуну болуп коюңуз? Антпесеңиз, биздин башыбызды каары катуу каныбыздын кылычы кайсаганы турат, - деп жүйөлөйт. Ансыз да Манас тууралуу мурунтан маалыматы бар Алмамбет Ажыбайдын айткан жүйөөсүн түшүнүү менен кабыл алат. Анын үстүнө Манаста да Алмамбеттин сын-сыпаты тууралуу белгилүү өлчөмдө маалыматы бар болчу.

Манас каада сактап тосуп алып, сапарлап келаткан кишиге **ак ичирүү жөрөлгөсүн** аткарууну нөкөрүнө ишаарат кылат, Алмамбетке кесе толо кымыз кош колдоп сунулат. Кесени колуна албай туруп Алмамбет, алгач Бакай абасына сунууну жөндүү көрөт. Бакай эринин акырын гана кымызга тийгизип, Жабыкеге кайтараарда, Жабыке элпек эңиле кымызды ала коюп, Алмамбетке сунат. Алмамбет ачкалыгын эч кимге билдирбестин аргасын кылып, кымызды аз гана жутканы мүнөздөлөт. Бул кырдаалда ал абдан ачка болсо да, чыдамкайлыгын, сабырдуулугун көрсөтүп, кандыгына көлөкө түшүрбөөнүн аракетин

жасоодо. Алмамбет чыныгы мырзалыктын үлгүсүн көрсөтөт. Манас Алмамбеттен анын эмнеликтен ачка жүргөнүн сураганда, ал Көкчөгө катуу таарынып чыкканын, ак дин, адилеттик (*анткени, кытайда көптөгөн адилетсиз жоруктарды көрүп, жаны кашайган болчу*) издеп Көкчөгө келип, анын журтуна аткарган канчалаган кызматынын бааланбаганын, аягында кызганычтын айынан аны аябай “өгөйлөп” жекелөөгө алгандарын, андан качып чыгып, Меккеге ажылык сапарга барууну ниетине алганын, бирок, жолго чыгарда Акеркеч Манаска жолугуумду өтүнүү менен сунуштаган болчу деп, болгон окуяны төкпөй-чачпай баяндап берет.

Алмамбет улуу кытай элинин каны, аны атайын чакырып келтире албайсың; кудайдын кудурети, буйругу менен бизге ал өзү келип калды; бул үчүн кудайга шүгүр келтирели, **канды тартуу менен тосуу салты** бар; кандык жолун кылалы да, анын белегин бат камдаңар? - деп, чоролоруна буйрук берет. Куттук айтып, тартуусун берген соң, элимде калуусун, же калбоосун өзү билсин, - дейт.

Кан Манас ченде жок марттыгын көрсөтүп, тартуусуна минген күлүгү Аккуласын баш кылып, өзүнүн касиеттүү курал-жарагынын баарын: Аккелтесин (мылтыгы), Сырнаизаны, Ачалбарсын (кылычы), кийитине Аккүбө тонун жабууну ишаарат кылат жана алаш элинде калгысы келбесе, арабыстанга ала кетүүсүн, кааласа Бээжинге ала кетсин деп, ак жүрөгүнөн тартуулап жатканын Алмамбеттин өзүнө билдирет. Бул кырдаалда, албетте, Манас аны кадырлоонун, барктоонун, баалоонун жогорку өрнөгүн көрсөтүүдө.

Кыргыздын **баш куттуктоо** көөнө салты жөнүндө Амантур Акматалиев: “Алыс сапардан (эл четинен, жоо бетинен) аткөл аман келгенде, кокустук кырсыктардан аман калганда, оорудан айыкканда, айтор, алтын башын сак-саламат көрүшкөндө ага-туугандары, эже-карындаштары, дос-тамырлары, куда-сөөктөрү ага акча-тыйын сунуу, мал энчилөө, кийит кийгизүү өңдүү жай айтуу. Жетине албай сыйлап тосуп алуу салты. Ар адам алына жараша, айрымдар кадыр-баркына карата жакалуу кийит кийгизет. Көз алдына жорго, күлүк, белдүү жылкыны ээр-токуму менен минип кеткендей алдына тарткан”, - боло келгенин белгилейт [2, 56-б.].

Улук эр мында келипсиз,

Кадамыңды куттуктап [1, 1083-б.]

Андан ары **садага жөрөлгөсүн** (*башкача айтканда, жаман көздөн, суук сөздөн калкалоонун ырымын кылып*), өткөрүп, Манас казыначы жигитти чакырып, Алмамбеттин башына кырк миң дилде чачтырып, аскерине талатат жана алты челек сары майды

Алмамбеттин башынан кайра-кайра айлантып, алтымыш тайган итерге төгүп берип жалатат.

Ошондой эле садагасын кылып, канаттуу-куштарды тоюндурган жагдай да баяндалат. Ошентип, Манас кыргыз элинин каада-салт жөрөлгөлөрүн өз нугунда аткаруунун камын көрүп, кытайдан келген канзааданы улуктоонун үлгүсүн жоокерлерине, журтуна белгилөөдө.

Үстүндөгү кийимдеринен баатырлык тонун өзүнө калтырып, эскип кийим-кечелерин карып-мискиндерге берүүсүн Алмамбет өтүнөт. Анын кийимдеринин өзгөчөлүгү – кырмызы жибектен тигилген болчу. Алмамбет кичине болсо да карыштардын көңүлүн алууну, аларды кубантууну ойлойт. Башкача айтканда, садаганын учугу уланат.

Ошентип, кан Манас тарабынан Алмамбет баатырды кадырлап тосуп алууга байланыштуу бардык салттуу жөрөлгөлөр: анын башын, кадамын куттуктоо салты, алыс сапардагы жолоочуга ак ичирүү (сунуу), кайыр-садага, бата берүү жана башкалар өткөрүлгөн соң, Алмамбеттин Манастын кошунда калуусуна, же кайтуу чечимине кызыгышат. Манасты чоң кубанычка бөлөп, Алмамбет калуу чечимине келгенин билдирет жана башынан буга чейин кандай гана азаптуу күндөрдү өткөргөнүн саймедиреп, кыргыздардын ынтымактуу эл болуусун абдан өтүнөт:

Ырас мени тур десен
Ынтымак сурайм көбүндөн.
Кудай берсе ынтымак
Куусаң кетпейт, ырыс бак.
Мени коё салыңар,
Ынтымактуу жүрмөккө

Бата кылгын баарыңар!” - деп, [1, 1087-б.], ак дилинен чыккан каалоо-тилегин билдирет. Кыраакы Алмамбет да кан Манастын мыктылыгын, адамгерчилигин, калыстыгын, акыл дараметин туура баалап, ага акыреттик дос жана анын эң жакын санаалаш чоросу болууну ниетине алат.

Эң жакын чоролорунун бири катары Алмамбеттин акылынын Манас үчүн маанилүү роль ойногонуна айрым мисалдар келтире кетели.

Алмамбеттин башын куттуктап жана анын Манастын чоросу болуп калганына арнап Манас чоң той өткөрүп, андан соң аны батыраак үйлөндүрүүнү ойлонот. Кыз издей баштайт. Бул Манастын улуу адамгерчилиги, камкордугу болчу. Анткени, Алмамбет буга чейин кан Көкчөгө жана казактарга тогуз жыл кызмат кылат. Ушул жылдар ичинде Көкчө Алмамбетти үйлөндүрүүнү оюна албаган. Чынында, Көкчөнүн баатырдыгы, балбандыгы ченемсиз жана

бул касиеттери жагынан Манастан эч кем эмес болгон. Бирок Алмамбеттин азаматтыгын баалоого, барктоого келгенде Манастын жана Көкчөнүн айырмачылыгы даана көзгө урунат. Күндөрдүн биринде Алмамбет Манас менен кеңешүү үчүн аны издей баштайт. Манастын тартууга келген аялы Карабөрктүн үйүнө келип сураса, ал анын сүйүктүү токолу Акылайдын жанынан эртели-кеч чыкпай калганын айтып чооголдонот. Карабөрктүн мындай капалуу жообуна айрантаң болгон Алмамбет Акылай жашаган үйгө барса, ал үйдүн астанасынан баш бакпай, үйүндө туруп, тескерисинче, Карабөрккө кетип калган деп, күңгүрөнүп, текеберленет. Алмамбет алардан жарытылуу оң жооп алалбай, ал үчүн күтүүсүз болгон бул кырдаалдардан соң, ал Манаска жолугуп, ал-жайды сурашканда, Манас ага кыз издеп жүргөнүн айтат. Анда Алмамбет Манаска кайрылып: -мени коё туруп, өзүңдү байкасам, бойдок сымал экенсиң, - дейт. Алмамбеттин акыл кеңешин туура кабыл алып, Манас нике жолу менен кызга үйлөнүү максатында атасы бай Жакыпка жөнөйт.

Дагы бир маанилүү жагдай. Чоң казатка бараткан жолдо Алмамбет минген күлүгүн кан Манаска жанаша бастырып, ачуулуу Манаска кеп айтуунун ыгын, эбин таап, сөзүн баштайт: - султаным, сизге айтаар арzym бар. Алыс сапарга, жортуулга аттандык. Сапарыбыз оң, акжолтой болсун үчүн жеңем Каныкейге жолугуп, анын батасын алганыбыз жөн” деген сунушун айтат. Ошентип Манас кырк чоросу менен Каныкейге карай бурулушат:

Сарамжалга карк толгон,
Саа ылайык киши эле,
Олуя кандын кызы эле,
Кара кан кызы Каныкей
Ордосуна барсак – деп,
Оң батасын алсак – деп,
Ушинтип жолго салсак” - деп,
Алмамбет айтып салганы,
Айтканын угуп Эр Манас,
Арсандап күлүп калганы [1, 1647-б.].

Алмамбеттин сунушу Манаска жакканын аңдаптуу мүмкүн. Каныкей мурунтан Манастын күндөрдүн бир күнүндө Чоң жортуулга аттануусун боолголоп, сезип билип жүргөн болчу. Манас баштаган кырк чорону Каныкей нарк күтүнүү менен тосуп чыгып, аларды минген күлүктөрүнөн түшүрүүнү, Ак ордо боз үйгө кирип жайгашууну ишаарат кылат. Алдыларына сыйлуу беш бармак (нарын) тамагын тарттырат. Андан ары Каныкейдин сарамжалына, камдуулугуна күбө болушат. Ар бир чорого кийит, тон кийгизет. Жай-

дын аптаптуу күнүндө кьерге абдан мыктылап жасалган:

Сайса найза тешкисиз,
Чапса кылыч кескисиз,
Баары алтындан чоктолуу,

Кырк чорого кырк калпак [1, 1651-б.], ал эми кышкы ызгаардан сактачу кырк баалуу тумак, чоролордун ар бирине “Он эки көйнөк, он дамбал” [1, 1652-б.], кырк чопкут, абдан мыкты тигилген кырк өтүк, баарына кемер кур, ок өтпөс соот жасап, жана башка буюм-тайымдар менен жабдыт. Баатырлардын минген күлүктөрүнө жолборс үртүк жаптырганы, үстүнө кундуз көрпө тарттырганы, мамык жаздык арттырганы, басмайылдан үчтөн тарттырганы айтылат. Бул даярдыкты Каныкей колунан көөрү төгүлгөн усталарды, уз-чеберлерди алдырышып, айлап-жылдап жасатышканы сүрөттөлөт. Каныкейдин сарамжалы, улуу камкордугу баатырларды намысына келтирип, шердентип, Манастын “Ак келтенин огу урсун, Көк милтенин чогу урсун” [1, 1655-б.] деген сөздөрдү жүрөгүнө алган касам кылуусу менен аяктайт.

Чоң казатка бараткан алыскы сапарда алгач зор ишеним көрсөтүлүү менен аскер башчылыкка Бакай шайланат. Бирок, жолдун өйдө-төмөн, күңгөй-тескейин билбегенден улам жоокерлердин арасында тартип бошондой түшөт. Жоокерлердин мындай баш аламан боло түшкөн жагымсыз абалын байкаган кан Манас, бул жагдай кубаттуу душмандан жеңилүүгө алып келерин түшүнүп, жолдун жөнүн, түйшүгүн, булуң-бучкагын жакшы билген Алмамбетти жарлыгы менен аскер башчылыкка дайындайт. Алмамбет аскердик тартипти “таштай чыңдоо” максатында башкаруу ишине жаңылык кийирет. Мындйча айтканда, “он башы”, “жүз башы”, “миң башы” ж.у.с. аскердик наамдарга (чиндерге) буйрук чыгарып, аларга тиешелүү башчыларды дайындайт. Буга эпостон тиешелүү саптарга сереп салчу болсок:

Он кишиге бир киши
Он башы коюп кетиптир,
Жүзүн санап алганы,
Жүз адамга бир адам
Жүз башы коюп салганы.

Миңин санап алганы,
Миң кишиге бир киши

Миң башы коюп салганы [1, 1670-б.].

Ошол башылар жоокерлердин эсебин дайыма алып турууга, ооруп калгандарды, сыркоологондорду дарылоого, аскердик тартипти катуу көзөмөлдөөгө, тартип бузгандарга чара колдонууга, аёосуз жазалоого милдеттендирилет. Эгер башылардын өзүлөрү аларга тагылган жоопкерчиликтерине салкын мамилеси орун алса, мыйзамдуу түрдө катуу жаза көрүлөрү буйрукта каралган болчу. Алмамбеттин көргөн мындай мүнөздөгү өзгөчөлүү иш-чаралары аскерлердин арасында бекем тартип орнотууну шарттаган жана бул кан Манасты канааттандырып, ал Алмамбеттин аскердик ишмердүүлүгүнө ыраазы болот.

Бул тарыхый жолугушуудан жана андан кийинки окуялардын жүрүшүнөн биздин азыркы күндөгү бийликтин жогорку сересинде отурган жетекчилерибиз өзүлөрүнө таалим-тарбиялык сабак алчу жагдайлар арбын.

Ошентип, Алмамбет кан Манастын эң мыкты чоролорунун бири болуп калат.

Адабияттар:

1. Манас: Кыргыз элинин баатырдык эпосу [Текст] / Сагымбай Орозбаковдун варианты боюнча; КРУИАнын Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институту. Түз. С. Мусаев. - Б.: Хан-Тенир, 2010. - 1840 б.
2. Акматалиев Амантур Сейтаалы уулу. Кыргыздын көөнөрбөс дөөлөттөрү [Текст] / Амантур Сейтаалы уулу Акматалиев. - Б.: Шам, 2000. - 348 б.
3. Алимбеков Акматали. “Манас” – салттуу педагогикалык билимдердин көөнөрбөс булагы // Шоокум, №9(97), сентябрь, 2014-жыл, 8-б.
4. Абдишукур ажы, Нарматов. Адам адеби. - Б.: 2017. - 214 б.
5. Кадыров Ысмайыл. Кыргыз маданиятынан тамган тамчылар. - Б.: Бийиктик плюс, 2014. - 300 б.
6. “Манас” эпосунун түшүндүрмө сөздүгү [Текст] / Түз.: А. Акматалиев ж.б. - Б.: 2015. -288 б.
7. Муратов А. “Манас” эпосундагы элдик тарбиялык салттар // Ош мамлекеттик университетинин жарчысы, №4, 3-чыгарылыш, 2015. - 197-б.